

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA” DIN SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE „ANDREI ȘAGUNA”

Școala doctorală interdisciplinară
Domeniul de doctorat: TEOLOGIE

**DIAGNOZA PROIECTELOR CATEHETICE PENTRU ADULȚI ÎN
BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ. STĂRI ȘI EVOLUȚII ÎN
PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ**

TEZĂ DE DOCTORAT
- rezumat -

Doctorand:
PR. MIHAIL SIMINCIUC

Conducător științific:

Pr. conf. univ. dr. (habil) CONSTANTIN NECULA

SIBIU 2025

CUPRINSUL REZUMATULUI

Structurarea lucrării - cuprinsul tezei *in extenso* / p 3

Introducere / p 9

1. Elemente și perspective teoretice abordate în capitolele aferente cercetării fundamentale / p 11
2. Scopul și obiectivele cercetării aplicative / p 12
3. Problemele și direcțiile cercetării / p 13
4. Ipotezele de cercetare / p 14
5. Proiectarea și realizarea cercetării aplicative / p 15
6. Contribuții generale. Limite ale cercetării / p 18
7. Concluzii / p 20

Bibliografie selectivă – izvoare, cărți și monografii / p 25

STRUCTURA LUCRĂRII - CUPRINSUL TEZEI *IN EXTENSO*

Lista tabelelor

INTRODUCERE

CAPITOLUL I. ASPECTE TEORETICE DESCRIPTIVE ȘI INTREPRETATIVE FUNDAMENTALE. CURENTE TEOLOGICE PREZENTE ÎN ABORDAREA CATEHIZĂRII. PARTICULARITĂȚI ALE CATEHIZĂRII ADULȚILOR ÎN ROMÂNIA POSTDECEMBRISTĂ

Introducere

1.1 Concepte și definiții circumscrise gândirii bisericești catehetice

1.1.1 Încadrări terminologice

1.1.2 Elemente de semantică, etimologii și înțelesuri

1.1.3. Origini și evoluții terminologice

1.2. Diferențe între cateheză și alte forme de educație religioasă

1.3. Cateheza în tradiția creștină. Formalizări și evoluții în cadrul învățământului creștin

1.3.1. Rolul catehezei în formarea credinței creștine

1.3.2. Primele școli catehumenale

1.3.3. Rolul Sfinților Apostoli în transmiterea catehetică

1.4. Curente și aspecte doctrinar-dogmatice prezente în abordarea catehizării

1.4.1. Curentul catehetic biblic patristic

1.4.2. Curentul catehetic kerigmatic

1.4.3. Curentul catehetic mistagogic

1.4.4. Curentul catehetic antropologic și existențial

1.4.5. Curentul catehetic experiențial și filocalic

1.4.6. Curentul catehetic misionar (social - activ)

1.5. Alte puncte de vedere teoretice angrenate în descrierea și explicarea fundamentelor catehetice

1.6. Particularități ale catehizării adulților ortodocși din România, în actualitatea ultimelor trei decenii

Concluzii

CAPITOLUL II. EVOLUȚII ȘI SPECIFICITĂȚI ALE CATEHISMULUI ÎN SPAȚIUL ORTODOX ROMÂNESC

Introducere

2.1. Elemente istoriografice

2.1.1. Generalități

2.1.2. Personalități ale spiritualității creștine în secolul IV

2.1.3. Primii cateheți ortodocși prezenți în teritoriile românești

2.1.4. Cărturarii, catehismele și rolul lor în istoria recentă a educației creștine din spațiul eclezial românesc

2.1.5. Alte contribuții în istoricul dezvoltării cateheticii ortodoxe românești

2.2. Studiu de caz asupra contribuției aduse cateheticii românești de către Preasfințitul Gurie Georgiu și Preasfințitul Veniamin Goreanu

2.2.1. Preasfințitul Gurie Georgiu

2.2.1.1. Parcursul academic

2.2.1.2. Începutul vieții monahale și misionare

2.2.1.3. Responsabilități bisericești și administrative

2.2.1.4. Activitatea publicistică. Cărți, periodice, apariții în mass- media audio-vizuală

2.2.1.5. Programe catehetice inițiate, susținute și implementate

2.2.2. Preasfințitul Veniamin Goreanu

- 2.2.2.1. Repere biografice
- 2.2.2.2. Începutul vieții monahale
- 2.2.2.3. Parcursul academic
- 2.2.2.4. Responsabilități bisericești și administrative
- 2.2.2.5. Activitatea catehetică
- 2.2.2.6. Relația cu organismele și instituțiile social-comunitare
- 2.2.2.7. Implicarea în comunicarea mediatică

2.3. Pedagogia ortodoxă și scrieri catehetice ale autorilor români în perioada postdecembristă

- 2.3.1. Părintele Constantin Galeriu
- 2.3.2. Părintele Vasile Gordon
- 2.3.3. Părintele Vasile Crețu
- 2.3.4. Părintele Constantin Necula
- 2.3.5. Părintele Costachi Grigoraș
- 2.3.6. Profesorul univ. dr. Constantin Cucuș
- 2.3.7. Arhidiaconul Ioan Ică Jr.
- 2.3.8. Părintele Cosma Sorin
- 2.3.9. Părintele Jan Nicolae
- 2.3.10. Părintele Nicușor Beldiman
- 2.3.11. Părintele Liviu Vidican-Manci
- 2.3.12. Părintele Roger Coresciuc
- 2.3.13. Părintele Constantin Năclad
- 2.3.14. Profesor univ. dr. Carmen Bolocan
- 2.3.15. Părintele Bogdan Racu

2.4. O analiză comparată a catehismului ortodox românesc cu cel din alte biserici creștine

2.4.1. Abordarea catehezelor în ortodoxie față de alte culte creștine. Diferențe și asemănări

2.4.2. Educația religioasă practică de cultele eterodoxe, între catehism și prozelitism

Concluzii

CAPITOLUL III. REPERE ȘI PROIECTE CATEHETICE RELEVANTE, PROPUSE ȘI DESFĂȘURATE ÎN CADRUL PATRIARHIEI ROMÂNE DUPĂ ANUL 1990. EXEMPLE DE BUNE PRACTICI ȘI CONTRIBUTORI MASS-MEDIA LA CATEHIZAREA ADULȚILOR

Introducere

3.1. Metodologie

3.2. Rolul Patriarhiei Române în catehizarea adulților. Programe și agende catehetice eparhiale anuale. Selecții exemplificative

3.2.1. Inițiative ale Patriarhiei în normarea activităților de catehizare la nivel eparhial și parohial

3.2.2. Programe catehetice anuale planificate în eparhii - selecții exemplificative

3.3. Proiecte catehetice punctuale pentru adulți. Exemple relevante / p 120

3.3.1. La nivel eparhial

3.3.2. La nivel parohial

3.4. Exemple de bună practică în planificarea și desfășurarea catehizării adulților

3.5. Contribuții ale mass-media tradiționale și digitale (new media) la catehizarea adulților, în ultimele decenii

3.5.1. Mass-media tradiționale

3.5.2. New media (digitale)

Concluzii

CAPITOLUL IV. CERCETAREA EMPIRICĂ. METODE ȘI TEHNICI APLICATE, DESFĂȘURARE, REZULTATE OBȚINUTE, ANALIZE ȘI CONCLUZII / p 150

Introducere

4.1. Metodologia cercetării

4.1.1. Scopul și obiectivele specifice ale cercetării

4.1.2. Problemele/direcțiile cercetării

4.1.3. Ipotezele de cercetare

4.2. Cercetarea calitativă. Interviu sociologic individual

4.2.1. Aspecte tehnice ale metodei interviului individual

4.2.2. Etapele de cercetare. Calendarul de lucru /

4.2.3. Delimitarea populației de referință (universul cercetării)

4.2.4. Structurarea grupului de participanți - criterii de selecție

4.2.5. Matricea de analiză a rezultatelor

4.2.6. Organizarea rezultatelor cercetării în scopul interpretării lor

4.2.7. Concluziile cercetării calitative rezultate din tehnica interviului

4.3. Cercetarea cantitativă. Ancheta sociologică pe bază de chestionar și analiza de conținut

4.3.1. Aspecte metodologice. Obiectivele particulare urmărite prin metoda chestionarului și prin analiza de conținut

4.3.2. Etapele și agenda cercetării cantitative

4.3.3. Universul de cercetare. Populația studiată. Elemente de eșantionare

4.3.4. Tabloul descriptiv al eșantioanelor cercetate în cele două studii (clerici

și enoriași)

4.3.5. Ipotezele de nul. Testarea ipotezelor de cercetare

4.3.6. Prezentarea și interpretarea rezultatelor cercetării cantitative

4.4. Concluziile cercetării cantitative

4.5. Concluzii finale ale cercetării

NOUTATE ȘI CONTRIBUȚII GENERALE. LIMITE ALE CERCETĂRII. DIRECȚII VIITOARE DE CERCETARE

Aspecte de noutate a lucrării și contribuțiile ei generale

Limite ale cercetării practice

Direcții viitoare de cercetare

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

ANEXE

NOUTATE ȘI CONTRIBUȚII GENERALE. LIMITE ALE CERCETĂRII. DIRECȚII VIITOARE DE CERCETARE

Cuvinte cheie: cateheză, adulți, proiecte, misiune, comunicare.

INTRODUCERE

Din multe puncte de vedere, societățile actuale traversează o perioadă complicată în care omul pare „a-și fi ieșit din piele”, trăind o formă de alienare apropiată de scenariile apocaliptice ale autorilor de scrieri fantastice din secolul trecut. Sigur că, pe acest fond observațional, este tentant să facem mai întâi de toate analize cauzale și să găsim „vinovații” care au provocat sau au contribuit cel mai mult la crearea stării de fapt. Ne vom putea duce cu gândul, spre exemplu, la efectele globalizării, sub toate aspectele ei - economice, culturale, religioase etc.; vom putea gândi și la faptul că tehnologia a progresat deja peste acea măsură în care ar fi putut să rămână sub controlul omului sau vom cădea într-o ispită fatalistă și vom considera că acesta este sensul inevitabil al evoluției speciei. Toate aceste aspecte, cu criticile atașate, nu au ocolit România, iar cea mai mare parte dintre elementele care au fragmentat spiritualitatea își fac resimțită prezența și la noi.

Din perspectivă teologică, creștină mai cu seamă, au existat numeroase avertizări timpurii cu privire la această schimbare pe care omenirea deja o traversează în această perioadă; chiar la începutul lucrării, vom aminti în acest sens și punctul de vedere al Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, Preafericitul Daniel, cu a sa observație asupra hipertehnologizării, cu efectele ei directe și nedorite în plan individual, familial și comunitar-social. Ca premisă, putem considera că o criză a umanității, în ansamblu, și a societății românești, în particular, nu ar fi posibile dacă relația noastră cu Dumnezeu ar fi așezată în firescul ei. Aici intervine educația, inclusiv cea religioasă, care, dacă este bine planificată și implementată, contribuie la redresarea spre care ne ducem cu gândul în mod dezirabil; dimpotrivă, după cum este ușor de înțeles, absența sau diminuarea ei înlesnesc și accelerează căderea spirituală și prăbușirea în neantul lipsei de sens existențial sau, poate la fel de grav, ar putea conduce la construirea unui fantezist, îndepărtat de Calea lui Dumnezeu, relevată nouă de către Hristos.

Prezenta lucrare vine ca un semnal de alarmă pe care ne simțim datori să-l tragem pentru a ameliora, atât cât se poate, această tendință evolutiv- negativă din punct de vedere spiritual. Ne-am oprit atenția asupra catehezei adulților, din două motive: primul ar fi cel care

ține de practica curentă, pe care, într-o anumită măsură, o considerăm văduvită (din partea clerului) de acel aport capabil să producă efecte concrete în direcția educării creștinilor maturi – ceea ce, ca abordare pastorală, ne diferențiază net de primele secole creștine sau chiar de timpurile mai recente (Evul Mediu Târziu); al doilea motiv este impus de însăși firea lucrurilor: suntem de părere că educația adulților (părinților) într-o familie este mai importantă decât cea a copiilor, deoarece sensul realizării transiterii învățăturilor și deprinderilor este și poate rămâne logic doar dacă plecăm de la părinte către copil, și nu viceversa.

De bună seamă, privitor la tema tezei, o parte dintre aspectele care decurg și din cercetarea noastră au mai fost studiate și sunt parțial cunoscute; însă, în acest caz, dată fiind natura metodologică a studiului, au fost surprinse și sunt prezentate nuanțe mai profunde și mai numeroase, ceea ce ne îndreptățește să credem că până și simpla vizualizare a rezultatelor ar trebui să atragă atenția celor implicați în planificarea activităților catehetice. Spre exemplu, dincolo de speculațiile provenite din observațiile directe mai mult sau mai puțin sistematizate ce-și au originea în pastorația obișnuită, vom putea accesa argumente care decurg din analizele statistice ale datelor obținute și verificate prin cele două chestionare cu rezultatele puse față-în-față (unul aplicat enoriașilor și celălalt clericilor); deși în prezentările respective unele aspecte ar putea părea prea tehnice, metodele respective au fost utilizate tocmai pentru a da o cât mai mare siguranță datelor rezultate și a le crește potențialul aplicativ.

Întrucât pe parcursul lucrării vom fi puși în situația de a enunța obiective punctuale (cum ar fi cele stipulate în Capitolul IV, vizând cercetarea de teren), este indicat să reamintim care au fost (și au rămas) **obiectivele generale** ale tezei pe care le-am formulat și în Proiectul inițial de cercetare doctorală (din care decurg sau cu care sunt relaționate cele specifice):

Obiectivul 1: Identificarea în perioada recentă a programelor catehetice pentru adulți, realizate și desfășurate în eparhiile Patriarhiei Române.

Obiectivul 2: Descrierea liniilor generale care motivează și orientează conceperea și aplicarea programelor catehetice la nivel parohial.

Obiectivul 3: Evaluarea programelor catehetice pentru adulți din Patriarhia Română, selectate, prezentate și analizate în funcție de criterii specifice.

Obiectivul 4: Evidențierea nevoii de catehizare a adulților prin analizarea bidimensională a procesualității implicate: atât din perspectivă laică, cât și din punct de vedere clerical.

Cu titlul de noutate pe care teza o aduce în domeniul specific, avem în vedere și felul în care am desfășurat cercetarea fundamentală, incluzând pe lângă parcurgerea unor lucrări de căpătâi în domeniul catehetei ortodoxe (a celei creștine, în genere), o enumerare de autori români contemporani care au adus o contribuție semnificativă în activitatea catehetică teoretică și practică de după anii 1990 (din această listă, nu lipsesc nume cum ar fi cel al Părintelui Constantin Galeriu sau al Părintelui Constantin Necula). În aceeași linie, a evidențierii de acțiuni concrete, vom avea prezentate proiecte și programe care au fost inițiate și implementate în teritoriul canonic al Bisericii Ortodoxe Române, din țară și străinătate. Analizele noastre finale culminează cu întocmirea unei schițe de proiect catehetic, propus a fi studiat ca un punct de plecare ce ar urma să fie adaptat în funcție de conjuncturile impuse de specificul parohial.

Teza este împărțită în patru capitole – primele două teoretice, al treilea cu o orientare descriptiv-practică, iar al patrulea cu un caracter experimental-aplicativ, analitic și concluziv.

Privitor la cercetarea de teren, atât etapele cuprinse în planul de lucru, cât mai ales universurile cercetate și dimensiunile eșantioanelor selectate, sunt elemente de construcție care au avut în vedere toate regulile metodologiei sociologice. Rezultatele prezentate și analizate reprezintă rodul aplicării unor teste statistice pe care le-am „împrumutat” din științele sociale, dar care au avut o importantă contribuție la clarificarea aspectelor pe care ipotezele de cercetare le-au asumat ca parte a proiectului lucrării. Plecând de la un scop bine definit, cu obiective și direcții (probleme) de cercetare explicit formulate, concluziile anchetelor noastre sociologice desfășoară o plajă ideatică cuprinzătoare, ceea ce fundamentează concluziile finale ale tezei doctorale, dar, în același timp, cheamă și provoacă mediul academic, cu precădere pe cel din domeniul teologiei, la abordarea de noi proiecte și direcții viitoare de cercetare.

1. ELEMENTE ȘI PERSPECTIVE TEORETICE ABORDATE ÎN CAPITOLELE AFERENTE CERCETĂRII FUNDAMENTALE

Parcurgând o bibliografie diversă și bogată, în primele două capitole ale lucrării care au fost consacrate cercetării fundamentale (după cum au fost anterior prezentate în structura lucrării), am expus principalele noțiuni și concepte care sunt circumscrise temei. Mai jos, detaliem punctele și subpunctele pe care aceste capitole le tratează, conform cuprinsului:

a. Delimitări conceptuale privind catehetea, cu particularități ale catehizării adulților în România postdecembristă

- Concepte și definiții circumscrise gândirii bisericești catehetice
- Diferențe între cateheză și alte forme de educație religioasă
- Cateheza în tradiția creștină. Formalizări și evoluții în cadrul învățământului creștin
- Curente și aspecte doctrinar-dogmatice prezente în abordarea catehizării
- Alte puncte de vedere teroretice angrenate în descrierea și explicarea fundamentelor catehetice
- Particularități ale catehizării adulților ortodocși din România, în actualitatea ultimelor trei decenii

b. Evoluții și specificități ale catehismului în spațiul ortodox românesc

- Elemente istoriografice
- Viața și opera a doi clerici de referință pentru ortodoxia și catehetica românească (PS Gurie Georgiu și PS Veniamin Goreanu)
- Pedagogia ortodoxă și scrieri catehetice ale autorilor români în perioada postdecembristă
- O analiză comparată a catehismului ortodox românesc cu cel din alte biserici creștine

2. SCOPUL ȘI OBIECTIVELE CERCETĂRII APLICATIVE

Cercetarea se va axa pe evaluări de situații - prezente și trecute -, implicit pe studierea evoluțiilor, precum și a tendințelor actuale. În acord cu tema doctorală, accentul va cădea pe istoria recentă a ortodoxiei românești, referindu-ne la proiectele catehetice care au fost concepute și/sau desfășurate începând cu anii 1990.

Scopul cercetării. Lucrarea vizează diagnoza analitică a proiectelor catehetice din Patriarhia Română pentru adulți, cu referire la cele din ultimele decenii și la cele actuale (evoluții, tendințe). În al doilea rând, se urmărește identificarea, propunerea și planificarea structurală a unor direcții care să ghideze și să motiveze preoții în activitatea catehetică. Astfel, în scop aplicativ, ca un produs derivat al tezei, vom evidenția liniile directoare ale configurației unui proiect parohial de cateheză a adulților, conceput la nivel parohial, care să aibă și rolul de a conștientiza preoții asupra importanței catehezelor pentru adulți.

Obiectivele specifice cercetării empirice. Vom delimita un număr de 5 obiective specifice circumscrise cercetării empirice, explicate și operaționabile, care decurg din cele

enunțate în partea introductivă a lucrării (generale). Doar aparent diferite, ele sunt subsumate acestora și vor sta la baza formulării problemelor și ipotezelor de cercetare:

Obiectivul specific nr. 1: Evaluarea și descrierea percepțiilor asupra nivelului de atenție acordată educației creștin ortodoxe a adulților de către BOR. Puncte de vedere ale clericilor și enoriașilor privind organizarea și desfășurarea actuală a programelor de cateheză.

Obiectivul specific nr. 2: Analiza situației actuale comparativ cu cea trecută (pre-decembristă), din perspectivă catehetică - plusuri și minusuri, aspecte determinante de ordin contextual istoric. Puncte de vedere opuse, enoriași vs. clerici.

Obiectivul specific nr. 3: Constatarea nuanțelor apreciative ale pregătirii catehetice din școlile teologice în reprezentarea clericilor (prevalențe între cele pozitive și negative). Suficiența și eficiența instrucției școlare pentru formarea unei bune pastorații raportat la realitățile și provocările societății actuale.

Obiectivul specific nr. 4: Inventarierea punctelor slabe ale catehizării practice a adulților la nivelul BOR și a celor mai importante deficiențe ale programelor catehetice (lipsuri sesizate, enumerații și argumentații).

Obiectivul specific nr. 5: Identificarea direcțiilor dezirabile ale programelor de catehizare a adulților (direcții principale, argumente). Delimitarea unor posibile strategii de acțiune la nivel patriarhal pentru revigorarea catehezei adulților.

3. PROBLEMELE ȘI DIRECȚIILE CERCETĂRII

În acord cu tema, scopul și obiectivele (generale și specifice), vom selecta un număr de 6 probleme, care constituie în același timp și întrebări ale cercetării. În plus, acestea vor reprezenta direcțiile noastre de lucru, având totodată și o contribuție însemnată în planificarea procedurilor, revendicând prin conținutul lor apelarea la anumite tehnici și instrumente metodologice, capabile să cerceteze și să obțină rezultate cu răspunsuri cât mai fidele realității.

Problema/direcția nr. 1 - Descrierea stadiului actual al catehizării adulților. Care sunt percepțiile generale și cum se resimt în mod specific rezultatele activității catehetice curente, mai mult sau mai puțin planificate, din dubla perspectivă, a enoriașilor și a clericilor?

Problema/direcția nr. 2 – Formarea și susținerea instituțională, de ordin academic și extra-academic, a preoților pentru activitatea catehetică. Care este, în acest sens, aportul practic al curriculei din școlile ortodoxe românești? Care este utilitatea percepută a birourilor

de catehizare ale eparhiilor în activitatea unităților parohiale? Cât de prezente, ce paternitate și utilitate au cursurile extra-academice ce tematizează catehizarea adulților?

Problema/direcția nr. 3 – Practici și comportamente pastorale actuale și de perspectivă în catehizarea adulților. Existența și descrierea programelor și proiectelor aplicate.

Problema/direcția nr. 4 – Evoluții ale educației ortodoxe a adulților în perioada postdecembristă. Care sunt reprezentările preoților și credincioșilor asupra catehezei de dinaintea și de după căderea regimului comunist în România?

Problema/direcția nr. 5 – Căi de optimizare a programelor catehetice concepute și derulate în Patriarhia Română. Care sunt formele de planificare dezirabilă a catehezelor? Ce tip de comunicare este mai eficientă, cea colectivă sau cea individuală? Care sunt aspectele liturgice pe care trebuie să se sprijine în mod special organizarea catehezelor?

4. IPOTEZELE DE CERCETARE

Văzute ca premise teoretice, ipotezele de cercetare decurg din obiectivele și direcțiile mai sus enunțate. Astfel, am enunțat și am supus testărilor statistice un număr de 8 ipoteze de lucru (H1-H8):

Ipoteza H1: Între calitatea relațiilor preot-enoriași și densitatea activității catehetice desfășurată în parohie, există o corelație directă (*confirmată*).

Ipoteza H2: Activitatea catehetică actuală este influențată semnificativ de mediul demografic al parohiei - urban vs. Rural (*infirmată*).

Ipoteza H3: Între percepțiile preoților asupra necesității catehizării adulților și punerea ei în practică există o directă corelație (*infirmată*).

Ipoteza H4: Activitatea catehetică este influențată de vârsta preoților și de vechimea lor în slujirea bisericească (*infirmată*).

Ipoteza H5: Privitor la practicarea curentă a catehizării adulților în parohii (prezența și intensitatea activităților), între cuantificarea estimată de către preoți și cea apreciată de către enoriași există diferențe semnificative (*confirmată*).

Ipoteza H6: Între nevoia de catehizare a enoriașilor-adulți și cea indicată de către preoți este o diferență semnificativă (*confirmată*).

Ipoteza H7: Nivelul perceput de către enoriași a necesității catehezelor derulate în parohii este influențat de profilul socio-demografic al acestora, care însumează 4 variabile de bază: gen, vârstă, educație și, respectiv, mediu demografic (*infirmată*).

Ipoteza H8: Nevoia catehizării resimțită de către ortodocșii-adulți este influențată de profilul lor religios - după categoria credincios/necredincios în care se autoîncadrează, respectiv după participarea declarată la viața Bisericii (*infirmată*).

5. PROIECTAREA ȘI REALIZAREA CERCETĂRII APLICATIVE

În cadrul mixului metodologic, în succesiunea firească, cercetarea calitativă o precede pe cea cantitativă, în special datorită funcției de prospectare ideatică și tematică pe care o va îndeplini, dar și capacității de operaționalizare a conceptelor și variabilelor ce urmează a fi incluse în chestionare.

Cercetarea calitativă. Interviu sociologic individual

Informațiile culese în acest fel sunt caracterizate de originalitate și fidelitate, dat fiind faptul că cercetătorul joacă doar un rol de ghidare în exercițiul culegerii datelor, oferind o mare libertate de răspuns celor intervievați, în cazul nostru, preoților.

Lotul de participanți este structurat pe criteriul proximității și convenienței abordării și include 22 preoți de mir, cu o vechime de cel puțin 5 ani în slujirea bisericească.

În planificarea și desfășurarea interviurilor, s-au urmărit 10 direcții principale (conform ghidului de interviu), cea mai mare parte solicitând, pe lângă enumerații de răspunsuri, și argumentarea lor. De aici, fiecărei teme investigate îi corespunde una sau mai multe categorii derivate de analiză, fiind necesare ramificații pentru a se obține o completă și cât mai amănunțită abordare explicativă (organizarea logică a acestora conduce la un total de 14 subcategorii tematice).

Extragerea și încadrarea ideilor analitice s-a realizat prelucrând structural răspunsurile primite de la subiecții cercetării și inserând rezultatele parțiale care s-au desprins din interpretarea textului. S-a construit, astfel, un tablou de prezentare a concluziilor având drept corespondent în conținut o matrice de analiză inițial concepută.

Cercetarea cantitativă. Ancheta sociologică (realizată prin chestionar) și analiza de conținut

Chestionarul sociologic. Obiectivele de ordin metodologic, particulare, urmărite prin includerea metodei chestionarului în planul nostru de cercetare, vizează:

- Obținerea de date și rezultate complementare celor provenite din literatura științifică de profil teologic, care, din perspectiva temei cercetate, se dovedesc a fi insuficiente pentru perioada vizată.
- Descrierea cât mai obiectivă, argumentată statistic, a unor stări pastoral-misionare tratate și expuse mai mult inductiv, marcate de subiectivismul autorilor.
- Construirea de baze de date capabile să pună la dispoziție informații comparative: pe de o parte intra-clerical (obținute de la diferite categorii de preoți/parohii), iar pe de altă parte între clerici și mireni.
- Încadrarea informațiilor rezultate din cercetare în formatul unei platforme concluziv-ideatice care să stea la baza generării de planuri și programe de ameliorare a activităților specifice la nivel de parohii și eparhii.
- Analiza cauzală și identificarea factorilor care determină și mențin prestații lacunare ale preoților în pastorația catehetică curentă.
- Identificarea temelor și direcțiilor cele mai solicitate de către enoriași în alcătuirea programelor catehetice, de netă importanță în proiectarea unei bune și rodnice cateheze ortodoxe.

Sub aspectul planificării experimentale, vom avea incluse două studii realizate pe bază de chestionare sociologice, concepute diferențiat, complementare între ele, dar și asemănătoare totodată (în scopul comparării și validării informației): Studiul 1, care investighează punctele de vedere și opiniile clericilor; Studiul 2, care cercetează enoriașii-adulți.

Cele 2 instrumente au fost proiectate pentru a fi auto-administrate (on-line) și conțin întrebări nuanțate, adaptate în funcție de adresați. Pentru completarea prezentării instrumentelor, sunt necesare alte câteva mențiuni tehnice, asupra:

- numărului și naturii întrebărilor / variabilelor:
 - o pentru chestionarul aplicat în Studiul 1 – clerici
 - numărul total de întrebări / variabile: 28.
 - numărul de întrebări / variabile închise (standardizate), categoriale sau scalate (Likert): 21 (75% din total).
 - numărul de întrebări / variabile deschise (nestandardizate): 7 (25% din total).
 - o pentru chestionarul aplicat în Studiul 2 – enoriași:
 - numărul total de întrebări / variabile: 28.

- numărul de întrebări / variabile închise (standardizate), categoriale sau scalate (Likert): 25 (89,3% din total).
 - numărul de întrebări / variabile deschise (nestandardizate): 3 (10,7% din total).
- centralizării și prelucrării datelor – designul și managementul bazelor de date, analiza și interpretarea rezultatelor –, softuri și platforme digitale: SURVIO, Excel, SPSS, Word.

Universul cercetării și populația studiată:

- Studiul 1 (clerici): preoții ortodocși din eparhiile aflate sub jurisdicția Patriarhiei Române.
- Studiul 2 (enoriași): ortodocși adulți din eparhiile românești aflate sub jurisdicția Patriarhiei Române.

Statistici privind completarea chestionarelor

Studiul 1 (clerici): 441 de vizualizări ale formularului; 330 de chestionare completate și remise (74,8% din totalul accesat).

Studiul 2 (enoriași): 1.920 de vizualizări ale formularului ;1.260 de chestionare completate și remise (65,6% din totalul accesat).

Talia eșantioanelor incluse în bazele de date:

Studiul 1 (clerici): 330 respondenți / chestionare centralizate.

Studiul 2 (enoriași): 1.260 respondenți / chestionare centralizate.

Diseminarea chestionarelor. Pentru ambele studii, chestionarele au fost distribuite prin intermediul rețelelor sociale digitale (grupuri / comunități online), filtrele de selecție aplicate fiind cele specificate în descrierea universului cercetat.

Colectarea chestionarelor. Chestionarele completate au fost remise direct în bazele de date ale platformei Survio (active online), fiind ulterior transferate prin procedee digitale în bazele de date SPSS, construite în mod special pentru fiecare studiu în parte.

Natura eșantionului studiat. Dată fiind imposibilitatea cunoașterii într-un interval de timp rezonabil a structurii populației de referință, dar și dificultatea evaluării posibilităților de selecție, contactare și de aplicare a chestionarelor, eșantionul rezultat este unul de conveniență, autoselectat și, drept urmare, neprobabilist.

Metode statistice implicate în analiza datelor (soft utilizat, SPSS). Testele statistice asociative, factoriale și comparative utilizate în analize sunt:

- Testul HI pătrat (χ^2) după metoda Pearson,
- Corelația bivariată după metoda Spearman,

- Testul T pentru eșantioane (variabile) independente,
- One-Way ANOVA
- Testul T pentru eșantioane pereche.

Analiza de conținut

Corecta interpretare a rezultatelor cercetării nu poate fi realizată fără a parcurge această etapă intermediară, pe care o vom considera drept o formă de analiză primară. Incluziunea respectivei analize în metodologia de lucru este cu atât mai necesară cu cât unele întrebări din chestionare sunt nestandardizate (deschise, cu răspuns liber), iar altele fac parte din ceea ce se numește variabile de validare și control (de verificare).

Metoda și-a făcut simțită prezența și în cazul prelucrării rezultatelor provenite din răspunsurile participanților obținute din interviurile individuale; o minimă statistică a acestor informații a presupus realizarea de structuri și matrici cu alură cantitativă în care informațiile brute au putut fi încadrate, de unde au apărut și primele concluzii mai evidente.

6. CONTRIBUȚII GENERALE. LIMITE ALE CERCETĂRII

Teza constituie o abordare științifică rareori prezentă în documentarea fenomenologiei catehizării adulților din România. Prin diagnosticarea stărilor acestui tip de activități pastorale, sub aspectul critic-constatator al planificării și desfășurării lor actuale, contribuim la consolidarea unui univers științific de analiză care să orienteze în sens crescător teoria și practica din domeniul teologic. Pe lângă aceasta, abordarea multidirecțională, axată pe înțelegere și explicație, are ca rezultat o completitudine informațional-cognitivă pe care o considerăm inedită și, indiscutabil, benefică; avem în vedere compararea și punerea în oglindă a unor percepții, atitudini și comportamente care țin de cele două mari categorii de actori religioși implicați în procesul catehezei: preoții cateheți, pe de o parte, respectiv enoriașii, pe de altă parte. Tot prin comparații, apelând la memorii vii sau istoriografice, lucrarea de față pune în vedere evoluțiile catehizării adulților din perioada postdecembristă.

Prin cercetarea fundamentală, este consultată o amplă literatură, multidisciplinară, care, pe lângă domeniul strict teologic, include și alte științe umaniste, cum ar fi antropologia, științele comunicării și sociologia. Aceasta dovedește formarea unei largi înțelegeri asupra contextului în care s-a produs și a evoluat catehizarea în perioada anilor '90.

În planul concluziilor, vom constata că ele au la bază o cercetare științifică bine fundamentată metodologic. De altfel, planificarea cercetării a urmărit de la bun început

dimensiunea credibilității și siguranței datelor, precum și obținerea de rezultate valide și verificabile. Datele furnizate de mixul metodologic implicat (interviu și chestionar) au depășit cadrul ipotetic de la începutul cercetării, generând pe parcurs noi probleme și direcții de analiză. Drept urmare, credem că, pe lângă concluziile extrase la finalul tezei, limitate într-un anumit fel prin matricea ei logică de organizare și analiză a datelor, vom avea oricând posibilitatea unei suplimentare analize viitoare, chiar plecând de la multitudinea și diversitatea răspunsurilor libere pe care chestionarele le-au consemnat.

Analiza rezultatelor pune în vedere, pe lângă multe aspecte pozitive (spre exemplu, evoluția cu trend ascendent a activității specifice), și o serie de insuficiențe ale planificării catehizării adulților, cu referire la cea instituțională. Dimensiunile sunt multiple, plecând de la lipsa unei coerente agendări, și mergând până la motivarea cateheților în scopul unei implicări mai consistente. În sensul acesta, fiind evidentă necesitatea unei abordări optimizate a activității catehetice în parohiile din România, ca o contribuție importantă a lucrării, facem propunerea unei schițe de proiect care include linii directoare menite să servească bunei planificări catehetice în parohii.

Limite ale cercetării practice

După cum este bine-cunoscut, în orice demers științific există limite, unele specifice lui, iar altele exterioare, acestea fiindu-i impuse de contextul spațial și temporal (la care se adaugă cel cultural și cel religios, în cazul acesta).

Astfel, o **primă limită** provine din natura subiectelor pe care le subsumează tema. Dacă pentru clericii implicați în cercetare, aceasta suscită un interes firesc în context misionar, în cazul enoriașilor, subiectul catehezei și, în general, oricare altul cu tentă religioasă, induce o anumită precauție - rezerva aceasta este adesea interpretată ca un reflex social de autoprotecție. Drept urmare, unele dintre răspunsuri ar putea fi mai puțin sincere, în mod voit exprimate după tendințele și curente de opinie general acceptate în comunitatea de apartenență. Fără a insista asupra acestei probleme, amintim că la unele întrebări din chestionarul aplicat pe eșantionul mirenilor se înregistrează non-răspunsuri care uneori depășesc 10% din totalul datelor culese.

Referitor la tema de cercetare (formularea și orientarea ei în timp), amintim existența unei lacune pe care o putem considera sistemic asumată, și anume cea care permite doar o rememore limitată a stărilor catehetice din perioada comunistă a României. Imposibil de aplicat în rândul tuturor preoților și enoriașilor din universul cercetat, setul de întrebări care ne duc cu gândul la acele timpuri trăite ar delimita în mod sever doar un anumit segment de respondenți; în acest caz, am putea credita ca autentice (și verosimile) doar răspunsurile

provenite de la persoanele care depășesc actualmente vârsta de 55 de ani. Altfel spus, dacă tema ar viza strict acea perioadă, aceasta ar genera o eroare de abordare cu efecte negative mult mai importante asupra universalității datelor culese și analizate. În aceasta ar consta o **a doua limită a cercetării**.

A treia limită ține de natura eșantioanelor implicate în ancheta sociologică. În metodologia de profil, specificațiile care vizează probabilitățile matematice impun anumite criterii de selecție și de includere a subiecților în eșantioanele studiate. Pentru a se putea realiza un astfel de construct, ar fi fost necesare resurse financiare, umane și de timp pe care un doctorand nu le poate avea la dispoziție. Atât la clerici, cât și la enoriași, avem configurate eșantioane de conveniență (disponibile datorită proximității socio-culturale și facilei contactări); dacă ar fi să aplicăm la rigoare precizările statisticii, acestea nu ne-ar permite extrapolarea rezultatelor (de aceea, din tablourile tehnice ale datelor lipsește specificarea marjei de eroare). Însă, ținând cont de prima limită mai sus menționată, vom aprecia dimensiunile și structurile rezultate ca fiind cel puțin rezonabile pentru a fundamenta concluziile de cercetare.

A patra limită, derivată din cea anterioară, este dată de metoda de selecție a subiecților cercetării (ne referim tot la cele două eșantioane din anchetă). Etapele respective au fost influențate semnificativ de pre-existența unor rețele de contacte de care ne-am putut folosi pentru a disemina materialele de cercetare. Astfel, eșantioanele rezultate au depins într-o anumită măsură de dimensiunile și caracteristicile acestei baze de date (însușind contacte mai mult personale), în care au fost incluse grupuri și comunități organizate on-line. Tot aici intervine și un aspect tehnic legat de capacitatea variabilă (mai mare sau mai mică) a subiecților de a opera cu aplicația SURVIO, platforma digitală pe care am utilizat-o pentru redactarea formularelor și centralizarea răspunsurilor.

7. CONCLUZII

Din bun început, planul de cercetare a avut în vedere o succesiune logică a etapelor de cercetare; aceasta înseamnă că pentru imaginarea și construirea instrumentelor de lucru, în scop obiectiv și fidel metodologic, ancheta (chestionarul) s-a prevalat de concluziile parțiale rezultate din preanchetă (interviul). Tabloului analitic îi vor servi prin contribuția lor atât concluziile care au rezultat din cercetarea calitativă (interviul), cât și din cea cantitativă (chestionarul). Drept urmare, vom extrage concluziile generale ale cercetării doctorale, sub cele două mari aspecte pe care tema le are în vedere:

a. Diagnoza proiectelor catehetice pentru adulți în Biserica Ortodoxă

Este firesc să punctăm în special asupra contextului general în care se desfășoară activitatea catehetică din România la momentul cercetării. Caracteristice sunt unele aspecte pe care datele le prevalează și le susțin, atât din perspectiva repetiției rezultatelor, cât și prin analizele statistice de validare:

- La baza oricăror aprecieri concluzive, trebuie să stea faptul că este reclamată o nevoie și o solicitare de sporire a catehezelor manifestată fără echivoc prin răspunsurile ambelor categorii de subiecți centralizate (chestionarele provenite de la preoți și credincioși); este de neocolit această realitate, iar faptul că Biserica este în acest moment orientată în mod vizibil către catehizarea copiilor și tinerilor (dată fiind atenția acordată la toate nivelurile unităților sale teritoriale) nu poate înlocui sau complementa neajunsurile educării religioase a acestui important sector demografic al pastorației (adulții).
- Momentan, parohiile noastre nu se bucură de un ghidaj corespunzător în această privință, lipsind o viziune practică și un ansamblu de instrumente bine încheat, care să orienteze și să cuantifice activitățile și rezultatele lor.
- Fiind în general afectate de un excesiv conținut teoretizat și de lipsa corespondențelor practice, cursurile academice și extracademice au o eficiență redusă în planul formării catehetice (mai ales a adulților). Școlile noastre teologice sunt lipsite de o simetrie constructivă, care să egalizeze nivelul teoretic cu cel practic, iar programele de studii nu au capacitatea de a cupla la realitățile sociale actuale. Sub aspectul formării continue, post-academice, absolventul teolog nu mai primește decât în mod aleator suport cognitiv și practic, la acest capitol fiind semnalată lipsa unei coerente planificări care să producă efecte palpabile și sustenabile printre preoți.
- Prin raportare la ritmul, valorile și comportamentele sociale actuale, curriculele catehetice sunt atinse chiar de irelevanță, reclamând înnoire, adaptare, ritmicitate sincronizată la viața socială.
- Fiind oricum puține (pe lângă faptul că sunt mai degrabă teoretice decât practice), intervențiile formativ-catehetice pe care le are în vedere momentan Biserica sunt susceptibile a scăpa din vedere aspectul motivațional al preoților; după cum se știe, clericii sunt supuși unui număr semnificativ de solicitări pastoral-misionare și administrative, iar selecția în mod prioritar a uneia sau alteia dintre îndatoriri se

produce, cum este de înțeles, și prin activarea unor factori motivatori mai puternici sau prin facilitățile puse la dispoziție de către instituțiile coordonatoare.

- Din același punct de vedere, structurile canonice din teritoriu nu au în prezent capacitatea de a interveni cu programe de lucru bine creionate, formarea „profesională” a preoților fiind, din privința pregătirii catehetice, mai mult la voia întâmplării și al conjuncturii (aspect reieșit din cercetare).
- Delimitând între întâlnirile special organizate pentru transmiterea învățaturii ortodoxe și alte ocazii la care Biserica este parte a vieții comunitare în decursul anului, se constată o agendare prea aerisită a catehezelor din parohii. Dincolo de prilejurile date de sărbătorile religioase, observăm din rezultatele studiilor noastre o frecvență care este în mod evident insuficientă pentru a acoperi tematic și cantitativ necesitățile enoriașilor (dintre cele care au astfel de activități incluse în viața Bisericii, cele mai multe parohii organizează câte o singură cateheză pe an).
- O cauză a acestei stări de fapt poate fi tocmai lipsa de programe și planuri care să fie cuprinse mai mult sau mai puțin obligatoriu (impuse) în agenda anuală a parohiilor, cu supervizarea și verificarea implementării lor de către forurile bisericești teritorial-canonice (deși sunt prezente și excepții, linia generală a constatărilor noastre este dată de această lacună a organizării).
- Fiind o categorie separată de cea a copiilor și de cea a tinerilor, după cum reiese din date, pentru a fi catehizați, nu este nevoie în mod neapărat ca adulții să fie împărțiți pe alte subgrupe socio-demografice. Catehizarea este percepută ca o nevoie pastorală în mod relativ asemănător, chiar și după gradul de religiozitate declarat de către respondenți. Am putea concluziona că tocmai această omogenitate caracteristică adultului creștin ortodox ar putea înlesni (prin eliminarea unor demersuri suplimentare de organizare) o mai bună catehizare a lui. Atenția unei instituții ecleziale locale, regionale sau naționale care și-ar propune un plan de lucru mai eficient în acest domeniu ar trebui, așadar, să cadă în mod special pe alte dimensiuni (conținut, agendare), și mai puțin pe aceea de a categorisi parohiile sau enoriașii adulți (repetăm, după cum ne arată statistica generală a datelor, acest aspect este mai puțin important).
- Atât actualitatea imediată, cât și perspectiva, trebuie să aibă în vedere cât de important este rolul comunicării comunitar-sociale pe care ideea de cateheză trebuie să-și bazeze planificarea; pentru că nu pare a fi suficientă doar conștientizarea și prețuirea dată de către preot acestei activități (în mod evident cu

mult mai mare față de cea declarată de către credincioși), este important să identificăm factorii reali care stau în calea optimizării ei, fie instituțional-bisericești, fie din sfera vieții mirenilor – aceasta ar presupune analize de caz, particularizări parohiale.

- Confundarea des întâlnită a ideii de cunoaștere catehetică prin asemănarea ei cu ceea ce se dobândește în urma altor dialoguri pe teme creștine, mai mult sau mai puțin întâmplătoare, este ea însăși un rezultat al lipsei catehezelor.
- Dacă ar fi posibilă o inventariere, am putea aprecia că rezultatele catehezelor nu se apropie de scopul lor de bază; sunt numeroase situațiile care evidențiază lipsa unui nivel explicativ cel puțin suficient în sfera temelor biblice majore sau în ceea ce privește Sfintele Taine. Altfel spus, paradigma actuală a transmisiei cunoașterii nu produce efectele scontate, nefiind capabilă să operaționalizeze din punct de vedere metodic un traseu de lucru cu randament pastoral major.
- Pe fondul lipsurilor de moment, ca parte a planului ce ar trebui întocmit, printre cele mai des cerute sunt resursele materiale dedicate catehezelor. În același timp, considerăm că livrarea unei logistici ar putea responsabiliza într-o mai mare măsură preoții în gestiunea cărora ar intra aceste resurse materiale.

b. Stări și evoluții în perioada postdecembristă. Tendințe și căi de optimizare

În planul comparațiilor, dacă ne propunem să facem trimitere către perioada de dinainte de anul 1989, este necesar a reveni asupra unei observații, și anume că, în cea mai mare parte, datorită vârstei, respondenții noștri nu au capacitatea unei memorări fundamentate pe trăirea directă. Din acest motiv, am folosit repere de timp mai apropiate, care să încadreze în mod rezonabil o cât mai mare parte a răspunsurilor posibile (de aceea, sunt prezente formulări de tipul „în ultimii ani”). Cu această limită asumată, vom avea câteva concluzii importante:

- Se observă un fenomen socio-religios de transferare din perioada comunistă a unor obiceiuri și tradiții în mod greșit asumate ca fiind parte a învățaturii creștine, conservarea și persistența lor în actualul profil pastoral al enoriașului.
- Este de notat buna reputație a parohiilor care au fost înființate în ultimii 30 de ani în diaspora română; aceste entități sunt date ca exemplu al unei evoluții catehetice practice, fiind apreciată organizarea, mai înainte de toate.
- Atât cât este, creșterea calității și catehezei în pastorația adulților din ultimele decenii se datorează unui anumit model de comunicare în comunitățile parohiale -

activă, continuă, structurată, empatică - , ceea ce ne conduce implicit la caracteristicile dezirabile ale unui bun catehet.

- În continuarea ideii precedente, perspectiva unei mai eficiente cateheze pleacă de la intervenția și optimizarea unor elemente cheie, cum ar fi comunitatea parohială și interacțiunea preot-enoriaș. Pe lângă această îmbunătățire a ambientului, se impune a se acorda o mai mare atenție conținutului planurilor catehetice, urmărind trecerea de la ritul reprodus mecanic, care este cantonat în spațialitatea eclezială (fizică), la aplicarea învățurii creștine în scop benefic pentru întreaga parohie, văzută ca un corp comunitar și social organic, de sine stătător.
- Cu sau fără respectarea unor reguli de lucru și a unor planuri consecvente insituțional concepute, constatarea provenită din ansamblul rezultatelor cercetării este că Biserica a înregistrat o evoluție pozitivă în ultimele trei decenii; totuși, în această apreciere, pare că nu sunt suficient de prezente programele și planurile de cateheză care ar fi putut ghida cu un mai mare randament pastoral activitatea; cauzele creșterii respective sunt însușite, cu mai multă sau mai puțină onestitate, de către persoana preotului, mai exact a aceluia care și-a manifestat interesul în această direcție.
- Din punctul de vedere al optimizării stării diagnosticate, observăm că interacțiunea și comunicarea preot-credincios joacă un rol foarte important, în primul rând prin aceea că dă un răspuns imediat și direct asupra necesarului conținutului catehetic, circumscris spațiului și timpului trăit. Aceasta presupune existența unei relații „unu la unu” (nu neapărat egale), cultivată și valorificată în mod constructiv. Oricum, așa cum constatăm din analize, ar fi indicat ca noile direcții în planificarea catehetică să țină seama de adaptarea comunicării prin depășirea formalismelor și, scurtcircuitând mesajul, prin atingerea esenței ortodoxiei, ceea ce ar presupune și o implicare cât mai autentică în actul catehetic din partea misionarilor lui Hristos.
- Cât privește dezirabilitatea unui sumar proiectiv de teme și de subiecte, după cum atât enoriașii, cât și preoții o semnalează, se cer a fi tratate cu prioritate și incluse în planificarea catehetică elementele de bază ale ritului, fundamente care, pentru generații la rând, au fost văduvite de explicații și de o clară orientare aplicativă în viața de zi cu zi a comunităților ortodoxe.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ – izvoare, cărți și monografii

Izvoare:

Sfânta Scriptură

Sfântul Ambrozie al Milanului, *Scrieri. Partea întâi. Tâlcuiri la Sfânta Scriptură*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 52, trad. de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Prof. Maria Hetco, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2007

Sfântul Atanasie cel Mare, *Epistole și viața cuviosului părintelui nostru Antonie*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 16, trad. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2010

Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 44, trad. și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2003

Sfântul Grigorie de Nyssa, *Scrieri. Partea a doua. Despre facerea omului*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 30, trad. și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1998

Sfântul Ioan Gură de Aur, *Scrieri. Partea a treia. Omilii la Matei*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 23, trad. introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1994

Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Ambigua*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 8, trad. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1983

Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron, Omilii la Psalmi, Omilii și cuvântări*, în coll. Părinți și Scriitori Bisericești, Vol. 17, trad., introd. și note de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1986

Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinții care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși, vol. 1, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, 2008.

Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinții care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși sau culegere din scrierile Sfinților Părinții care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși, vol. 2, trad. Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Apologeticum, 2005

Cărți și monografii:

Babbie, Earl, *Practica Cercetării sociale*, traducere de Sergiu Gherghina, George Jiglău, Monica Andriescu, Editura Polirom, Iași, 2009

- Bălan, Arhim. Ioanichie, *Patericul Românesc*, Editura Mănăstirea Sihăstria, 2003, p. 382
- Băncilă, Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura Anastasia, București 1996
- Belu, Prof. Dr. Dumitru, *Curs de Omiletică. Momente din istoria prediciei. Teoria prediciei*, Editura Andreiana, Sibiu, 2012
- Benga, Cristina, *Idealul educațional în pedagogia creștină - Clement din Alexandria, Sfântul Ioan Gură de Aur, Fericitul Augustin*, Editura Sophia, București, 2009
- Boca, Pr. Arsenie, *Cărarea împărăției*, Editura Sfintei Episcopii Ortodoxe a Aradului, 1995
- Bodogae, Pr. Teodor , „Scrieri – Partea I”, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol.13, Editura I.B.M.B.O.R., București, (1987)
- Braniște, Pr. Prof. Dr. Ene, *Liturgica Generală*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1993
- Bria, Ion, *Catehizarea în Biserica Ortodoxă*, Editura Trinitas, București, 2000
- Brock, Sebastian, *The Luminous Eye, The Spiritual World Vision of Saint Ephrem*, Cistercian Publications, Michigan, 1992, p. 38.
- Buga, Pr. Prof. Dr. Ioan, *Mari cateheți ai Bisericii*, Editura Basilica, București, 2015
- Bulacu, Pr. Mihail, *Conștiința creștină. Studiu catehetic după Catehezele Sf. Chiril Arhiepiscopul Ierusalimului*, București, 1941, p. 65.
- Bulacu, Pr. Mihail, *Pedagogia creștin - ortodoxă*, Editura Școala Brâncovenească, Constanța, 2009
- Calhoun, Craig et al, *Contemporary Sociological Theory*, Blackwell Publishers Ltd, Oxford, 2002
- Calvin, Jean, *Instrucțiuni pentru credincioși*, Editura Geneva, 2014
- Cavalleti, Sofia, *Potențialul religios al copilului*, Trad. Gabriella Molcsan, Galaxia Gutenberg, 2005, p. 22.
- Călugăr, Pr. Prof. Dumitru, *Preocupări catehetice*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1944
- Călugăru, Pr. Prof. Dumitru, *Catehetica*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2005
- Clement Alexandrinul, „Scrieri”, în coll. *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 4, Editura I.B.M.B.O.R., trad. de Pr. D. Fecioru, București, 1982
- Clément, Olivier, *L'Autre soleil. Essai sur la nature de la spiritualité chrétienne*, Éditions du Cerf, Paris, 1975
- Constantin Galeriu, Pr. Prof. Dr., *Astăzi. Conștiințe în slujirea cu iubire a Adevărului*, Editura Asa, București, 2007

- Cosma, Pr. Prof. Univ. Sorin, *Lecții de religie clasele V - XII*, Editura Banatica, Vol. I, Caransebeș, 2001
- Cox, Harvey, *The Secular City*, Macmillan, New York, 1965
- Cullmann, Oscar, *The Early Church*, SCM Press, London, 1956
- Daniélou, Jean, *Bible et liturgie*, Éditions du Cerf, Paris, 1951
- Daniélou, Jean, *La Catéchèse Aux Premiers Siècles*, Institut Supérieur de Pastorale Catéchétique, Fayard-Mame, Paris, 1968
- Daniélou, Jean, *Les symboles chrétiens primitifs*, Éditions du Seuil, Paris, 1961
- Daniélou, Jean, *Théologie du kérygme*, Éditions du Seuil, Paris, 1952
- David, Petre I., *Cateheza ortodoxă și formarea duhovnicească*, Editura Trinitas, 2010
- David, Pr. Prof. Dr. Petre, *Mistagogia Bisericii Ortodoxe*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001
- De Lubac, Henri, *Histoire et Esprit. L'intelligence de l'Écriture d'après Origène*, Aubier, Paris, 1950
- Dobrei, Pr. Dr. Florin; Nestor Dinculeană, *Episcopul Gurie Georgiu, Întâiul Arhipăstor al Devei și Hunedoarei. Mărturii, gânduri, amintiri*, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2022
- Florovsky, Pr. George, *Creation and Redemption*, Nordland Publishing, Belmont, 1976
- Gavrilyuk, Paul L., *Cateheză și catehumenat în primele veacuri ale bisericii*, Editura Doxologia, Iași, 2018
- Gheronda Iosif Vatopedinul, *Cateheze Vatopedine*, Editura Doxologia, Iași, 2021
- Gordon, Pr. Prof. Dr. Vasile, *Introducere în Catehetica Ortodoxă*, Editura Sophia, București, 2004
- Greco, Adrian Alin, *Cateheza în spiritualitatea răsăriteană și apuseană din spațiul românesc. Studiu comparativ*, Editura Presa Universitatea Clujeană, 2022
- Green, Michael, *Evangelism in the Early Church*, Hodder & Stoughton, London, 1970
- Grigoraș, Pr. Costachi, *Mergând, învățați toate neamurile!*, Editura Trinitas, Iași, 2000
- Ică Jr., Pr. Prof. Ioan, *Canonul Ortodoxiei. I. Canonul apostolic al primelor secole*, Editura Deisis, Sibiu, 2008
- Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei, *Catehism ortodox, Cuvânt înainte*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016
- Ivan, Pr. Adrian (coord.), *Crezul Ortodox în 12 cateheze*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2015

- Jeremias, Joachim, *New Testament Theology*, Charles Scribner's Sons, New York, 1971
- Jungmann, Josef Andreas, *Handing on the Faith: A Manual of Catechetics*, Herder & Herder, New York, 1959.
- Lossky, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. Lidia Rus și Remus Rus, Editura Apologeticum, 2006
- Lossky, Vladimir, *The Mystical Theology of the Eastern Church*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1957
- Sorin Lungoci, *Hristos împărtășit copiilor*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2020
- Luther, Martin, *Catehismul Mic*, Editura Augsburg Fortress, Minneapolis, 2009
- Marrou, Henri Irénée, *Istoria educației în Antichitate*, traducere de Doina Pascal și Maria Georgescu, Editura Meridiane, București, 1993
- Mayer, Jean François, *Les nouvelles voies spirituelles*, Georg Editeur, Genève, 1993
- Mazza, Enrico, *Mystagogy: A Theology of Liturgy in the Patristic Age*, Pueblo Publishing, New York, 1989.
- Mihalache, Pr. Adrian Sorin, *Ești ceea ce trăiești*, Editura Trinitas, București, 2017
- Moșoiu, Pr. Prof. Dr. Nicolae, *Cateheza în Biserica Ortodoxă Contemporană*, Editura Astra, Sibiu, 2016
- Movilă, Petru, *Mărturisirea de credință ortodoxă*, Editura Institutului Biblic, 2002
- Mureșan, Pr. Conf. univ. dr. Radu Petru, *Universul religios al Martorilor lui Iehova. Repere ale unei relații ambivalente cu societatea contemporană*, Editura Andreiana, Sibiu, 2017
- Năclad, Pr. Dr. Constantin, *Educația religioasă în cadrul slujirii preoțești*, Editura Trinitas, Iași, 2007
- Neamțu, Mihail, *Ortodoxia și lumea modernă*, Editura Humanitas, 2009
- Necula, Pr. Prof. Dr. Constantin, *Duc in altum. Ieșiți în larg. O introducere în Catehetică. Importanța catehezei în propovăduirea creștină*, ediția a III-a, Editura Andreiana, Sibiu, 2021
- Necula, Pr. Prof. Dr. Constantin, *Duminici în dar. Predici și gânduri*, Editura „Cu drag”, Chișinău, 2013
- Nicolae, Mircea, *Educația religioasă în istoria ortodoxiei românești*, Editura Trinitas, 2005

- Pal, Vicențiu, *Metodica predării religiei la îndemâna dascălilor*, Editura ARCB, București, 2007
- Păcurariu, Pr. Prof. Dr. Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Vol. 1*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1980
- Pelikan, Jaroslav, *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei. Volumul I: Nașterea tradiției (100–600)*, trad. C. Bacian, Editura Polirom, Iași, 2001
- Pleșu, Andrei, Gabriel Liiceanu, Sorin Dumitrescu, *Dialoguri de seară. Părintele Galeriu*, Editura Harisma,
- Popa-Bota, Ioan, *Istoria catehizării ortodoxe*, Editura Doxologia, 2010
- Popa-Bota, Ioan, *Realizarea misiunii Bisericii prin educația religioasă în epoca contemporană*, Editura Presa Universitară, Cluj, 2020
- Popescu, Preot Maior Matei, *Catehismul ostașului român*, ediția a III-a, Librăria și Tipografia Ioan Călinescu, Buzău, 1935
- Preda, Pr. Prof. Constantin, *Propovăduirea apostolică. Structuri retorice în Faptele Apostolilor*, Editura Basilica, București, 2021
- Ratzinger, Joseph, *Introducere în creștinism*, Editura ARCB, 2005
- Ratzinger, Joseph, *Einführung in das Christentum*, Kösel Verlag, München, 1968
- Ratzinger, Joseph, *Jesus of Nazareth, Part I: From the Baptism in the Jordan to the Transfiguration*, Doubleday, New York, 2007
- Rămureanu, Pr. Prof. Dr. Ioan, *Patrologie*, vol. 2, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1993
- Romanidis, Pr. Ioannis, *Teologia Patristică*, Editura Metafrază, București, 2011
- Rotariu, Traian, Petru Iluț, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Editura Polirom, Iași, 2001
- Schmemmann, Pr. Alexander, *Pentru viața lumii*, Editura Reîntregirea, Cluj Napoca, 2004
- Stan, Pr. Prof. Dr. Liviu, *Ortodoxie și erezie în gândirea patristică*, Editura Anastasia, București, 2000
- Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2004
- Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2003
- Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2004

Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 3, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1997

Stefanelli, Juvenal, *Catechetica*, Editura Societatea Tipografică Bucovineană, Cernăuți, 1904

Teodor, Pr. Isidor, Arhid. Ioan Zăgorean, *Dogmatica Ortodoxă: manual pentru seminariile teologice*, Editura Reîntregirea, Cluj-Napoca, 2000

Vidican – Mancu, Liviu, *Firescul Sfințeniei - 29 de cateheze moral-duhovnicești*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2020, Cluj Napoca

Vasile Crețu, *Vocația pedagogică a laicilor în Biserică*, București, Editura Universității din București, 2022

Vlachos, IPS Ierótheos, *Dogmatica empirică după învățăturile prin viu grai ale Pr. Ioannis Romanidis*, Vol. 1, Editura Doxologia, București, 2014

Vlăsceanu, Lazăr, *Introducere în metodologia cercetării sociologice*, Editura Polirom, Iași, 2013

Von Balthasar, Hans Urs, *La Gloria del Señor. Una estética teológica*, Editorial Johannes, Madrid, 1989, vol. I

Von Balthasar, Hans Urs, *Verbum Caro: L'incarnation du Fils comme forme et fondement de la catéchèse*, Éditions du Cerf, Paris, 1971

Ware, Kallistos, *The Orthodox Church*, Penguin Books, London, 1993

Ware, Kallistos, *The Orthodox Way*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1995

Woodham, Henry Annesley, *Apology of Tertulian*, Cambridge, 1850

Yannoulatos, Anastasios, *Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 2003

Zizioulas, John, *Eucharist, Bishop, Church*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, 2001

*** Biserica Ortodoxă Română, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 2022

*** Dieceza Romano-Catolică de Iași, *Cartea Sinodală*, Editura Sapiientia, Iași, 2005